

УДК 341.49+342.7

Мирослава Антонович

ОБОВ'ЯЗОК ПОКАРАННЯ ЗА СЕРЙОЗНІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПОПЕРЕДНІМ РЕЖИМОМ ЗГІДНО З МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

В статті аналізуються аргументи “за” і “проти” існування в міжнародному праві обов'язку держав покарати за серйозні порушення прав людини попереднім режимом. Серед джерел, які підтверджують існування такого обов'язку, зазначаються положення міжнародних договорів, практика контрольних та правозахисних органів, практика держав.

Обов'язок покарання за грубі порушення прав людини попереднім режимом існує як у договірному, так і в звичаєвому міжнародному праві. Як відомо, звичаєве міжнародне право виникає з практики держав, якій слідує з почуття правового обов'язку, що становить об'єктивний аспект, а також із суб'єктивного аспекту — *opinio juris*, який підтверджує, що держави діють так, бо переконані, що зобов'язані це робити.

Для більшості правників існування обов'язку притягнення до кримінальної відповідальності за грубі порушення прав людини попереднім режимом не викликає сумніву¹. Як стверджує проф. М. Ш. Бассіуні, злочини проти людства, геноцид, військові злочини та катування є міжнародними злочинами, що досягли рівня *jus cogens*. Внаслідок цього виникають зобов'язання покарати або видати злочинця, скасувати терміни давності, позбавити імунітету винних вищих посадових осіб аж до глав держав. За міжнародним правом ці зобов'язання вважаються зобов'язаннями *ergo omnes*, наслідком чого є недопустимість безкарності за такі злочини².

Інша група правників більш обережна у виборі термінології і говорить не про обов'язок притягнення до кримінальної відповідальності за порушення прав людини, а про появу в міжнародному праві обов'язку держав відреагувати на масові та систематичні порушення основних прав³.

Ще інша група вчених-правників досить скептично ставиться до існування в міжнародному праві норми, що встановлює обов'язок нового уряду притягти до кримінальної відповідальності за попередні порушення прав людини. Як стверджує проф. М. Счарф, за винятком низки резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, практика держав ще не підтверджує існування у міжна-

родному звичаєвому праві обов'язку утримуватись від амністування за такі злочини⁴. Однак, практика держав, яка підтверджує існування обов'язку розслідувати й покарати за грубі порушення прав людини попереднім режимом, хоч і обмежена, все ж існує. Ба навіть ті держави, де уряди прийняли закони про амністію, не заперечили існування такого обов'язку, а швидше намагались виправдати свої дії існуючими обставинами. Звичайно, можуть існувати різні обставини та способи їх вирішення, однак сам факт існування у міжнародному праві обов'язку покарати винних у порушенні прав людини попереднім режимом є надзвичайно важливим для молодих демократій, які намагаються встановити справедливість. Міжнародне співтовариство шляхом зовнішнього політичного тиску може сприяти виконанню цього обов'язку. Так, якби умовою вступу до Ради Європи посткомуністичних держав, зокрема України, було виконання ними обов'язку покарання за грубі порушення прав людини попереднім режимом, вони зробили б значно більше у цьому сенсі.

Серед джерел, котрі підтверджують появу обов'язку держави розслідувати, притягати до кримінальної відповідальності за порушення прав людини попереднім режимом та забезпечити відшкодування шкоди згідно із звичаєвим міжнародним правом можна зазначити положення договорів, дипломатичну практику, звичаєве право, що пов'язане із злочинами проти людства, практику трибуналів тощо.

Низка міжнародних договорів включає твердження про обов'язок покарання за грубі порушення прав людини. З одного боку, такі універсальні та регіональні договори загального характеру як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Американська конвенція про

права людини, Європейська конвенція щодо захисту прав та основних свобод людини, хоч і експліцитно не вимагають покарання за порушення прав людини, включають норми щодо поваги та забезпечення включених до них прав. Розбіжності існують щодо можливої інтерпретації обов'язку забезпечення прав людини.

З іншого боку, Конвенція ООН про запобігання злочинам геноциду та покарання за нього, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських та принижуючих гідність видів поводження та покарання й інші конвенції передбачають обов'язок покарати осіб, винних у вчиненні відповідних злочинів незалежно від того, є вони державними службовцями чи приватними особами.

Існування обов'язку покарати за порушення прав людини підтверджується також рішеннями Комітету ООН з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини, Європейського суду з прав людини. Так, у справі *Muteba v. Zaïre* Комітет з прав людини закликав Заір як державу, що є стороною Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, "забезпечити фактичне відшкодування шкоди жертві", включаючи компенсацію за фізичні та моральні ушкодження і страждання, що були спричинені нелюдським поводженням, провести розслідування обставин катувань, покарати винних у катуванні, а також вжити заходів для того, щоб подібні порушення не трапились у майбутньому⁵.

У справі *Velasquez Rodriguez Case* обов'язок держави забезпечити дотримання прав людини був витлумачений як такий, що передбачає попередження, розслідування, притягнення до відповідальності та покарання за порушення прав людини⁶.

Важливим джерелом, яке свідчить про існування обов'язку покарання за порушення прав людини попереднім режимом згідно з міжнародним правом, є практика держав. Як приклад держави, котра виконала цей міжнародний обов'язок, можна навести Грецію. У жовтні 1974 р. уряд Греції видав декрет, згідно з яким злочини дик-

таторського режиму не могли підлягати амністії, винні у цих злочинах повинні бути засуджені, а колишні високі посадові особи втрачали свої пенсії. У січні 1975 року грецький Парламент вирішив, що злочини хунти, починаючи з 1967 року, не підлягатимуть жодним термінам давності⁷.

Іншим прикладом виконання обов'язку покарання за порушення прав людини попереднім режимом є прийняття законів про нелегальність колишніх правлячих комуністичних партій в державах Центральної та Східної Європи або видання декретів, що забороняють комуністичні організації як такі, що несуть відповідальність за злочини проти власних народів. Так, у 1993 році в Чеській республіці ухвалено Закон про нелегальність комуністичного режиму та опір йому, котрий оголосив лад, що базувався на комуністичній ідеології та керував державою від лютого 1948 року до листопада 1989 року, кримінальним та незаконним⁸. Аналогічно тому, як оголошення поза законом націонал-соціалістичної німецької робітничої партії та пропаганди нацистської ідеології неодноразово використовувалось для заборони подібних партій у майбутньому, закон про нелегітимність комуністичної партії може послужити правовою підставою до її ліквідації в майбутньому.

Поширеною формою подолання наслідків минулого стало прийняття законів про люстрацію в центральних та східноєвропейських державах, згідно з якими вищі партійні службовці, члени служб національної безпеки, агенти, співробітники та інформатори секретних служб не можуть займати керівні посади в державній адміністрації, армії, обиратись до парламенту.

Отже, міжнародні договори, рішення контрольних та правозахисних міжнародних органів, практика держав підтверджують існування в міжнародному праві обов'язку держав покарати за грубі порушення прав людини попереднім режимом. Це необхідно для того, щоб історія не повторилась у майбутньому, а також для відшкодування хоча б моральної шкоди мільйонам жертв диктаторських режимів.

Примітки

¹Див.: *Orentlicher D. F. Settling Accounts: The Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime // Yale Law Journal.*— 1991.— Vol. 100.— P. 2552; *Roht-Arriaza N. State Responsibility to Investigate and Prosecute Grave Human Rights Violations in International Law // California Law Review.*— 1990.— Vol. 78.— P. 449; *Kokott J. No Impunity for Human Rights Violations in the Americas // Human Rights Law Journal.*— 1993.— Vol. 14.— P. 153.

²*Bassiouni M. Ch. Searching for Peace and Achieving Justice: The Need for Accountability // Law and Contemporary Problems.*— 1996.— Vol. 59.— P. 17.

³Див.: *Mendez J. E. Accountability for Past Abuses // Human Rights Quarterly.*— 1997.— Vol. 19.— P. 259.

⁴*Scharf M. The Letter of the Law: The Scope of the International Legal Obligation to Prosecute Human Rights Crimes // Law and Contemporary Problems.*— 1996.— Vol. 59.— P. 59.

⁵Muteba v. Zaire, Comm. No. 124/1982, 39 U. N. G. A. O. R. Supp. No. 40 Annex XIII, U. N. Doc. A/39/40 (1984).

⁶Velasquez Rodriguez Case, Inter-Am. Ct. H. R. (ser.C) No. 4, para. 174 (1988).

⁷Hertz J., ed. From Dictatorship to Democracy: Coping with the Legacies of Authoritarianism and Totalitarianism.— 1982.— P. 258—265.

⁸Czech Republic: Act on the Illegality of the Communist Regime and Resistance to It. Act No. 198/1993 (July 9, 1993) // Kritz, ed. Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes.— Vol. 3.— Washington, D. C.: United States Institute of Peace Press, 1995.— P. 367.

Myroslava Antonovich

**A DUTY OF PUNISHMENT FOR SERIOUS
INFRINGEMENTS OF THE RIGHTS OF THE MAN
BY THE PREVIOUS MODE ACCORDING TO
INTERNATIONAL LAW**

The article deals with the duty to punish grave human rights violations of a prior regime in treaty and customary international law. Its existence is confirmed by the treaty provisions, diplomatic practice, the customary law surrounding crimes against humanity, the practice of tribunals and state practice.